

Reflection and Metacognitive Approaches in the Formation of Creative Thinking

Erkinov Ozodbek Faxriddin o'g'li

Student, Pedagogy Program Faculty of Pedagogy Andijan State Pedagogical Institute

E-mail: ozodbekerkiboyev205@gmail.com

Abstract. This scientific article analyzes the importance of reflection and metacognitive approaches in the process of developing creative thinking. In the modern education system, the development of students' independent, free, and innovative thinking skills is considered an актуальный issue. In this study, reflection is examined as a process of analyzing and evaluating one's own activities, while the metacognitive approach is considered a factor that develops students' ability to understand and manage their own thinking processes. The article scientifically and theoretically substantiates the influence of these approaches on creative thinking, methods of their application in the pedagogical process, and their effectiveness. It is also emphasized that an educational process organized on the basis of reflection and metacognitive strategies contributes to students' ability to find unconventional solutions in problematic situations and to develop critical and creative thinking skills. The research results are of significant importance for the implementation of innovative approaches in educational practice.

Keywords: creative thinking, reflection, metacognitive approach, metacognitive strategies, critical thinking, self-assessment, self-control, problem situation, innovative education, pedagogical technologies, independent thinking, creative activity, educational process, educational effectiveness.

Kreativ fikrlashni shakllantirishda refleksiya va metokognitiv yondashuvlar

Andijon davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti Pedagogika yo'nalishi

talabasi Erkinov Ozodbek Faxriddin o'g'li

ozodbekerkiboyev205@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada kreativ fikrlashni shakllantirish jarayonida refleksiya va metakognitiv yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil, erkin va yangicha fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb masala sifatida qaraladi. Mazkur tadqiqotda refleksiya — o'z faoliyatini tahlil qilish va baholash jarayoni sifatida, metakognitiv yondashuv esa o'quvchilarning o'z fikrlash jarayonini anglash va boshqarish qobiliyatini rivojlantiruvchi omil sifatida o'rganiladi. Maqolada ushbu yondashuvlarning kreativ tafakkurga ta'siri, ularning pedagogik jarayonda qo'llanish usullari hamda samaradorligi ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, refleksiya va metakognitiv strategiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning muammoli vaziyatlarda noodatiy yechimlar topish, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim amaliyotida innovatsion yondashuvlarni joriy etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, refleksiya, metakognitiv yondashuv, metakognitiv strategiyalar, tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini nazorat qilish, muammoli vaziyat, innovatsion ta'lim, pedagogik texnologiyalar, mustaqil fikrlash, ijodiy faoliyat, o'quv jarayoni, ta'lim samaradorligi.

Zamonaviy globallashtirish sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy vazifalardan biri — shaxsning kreativ va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdan iboratdir. Bugungi kunda jamiyatda yuz berayotgan tezkor o'zgarishlar, axborot oqimining ortib borishi hamda innovatsion texnologiyalarning keng joriy etilishi o'quvchilardan nafaqat bilimga ega bo'lishni, balki ushbu bilimlardan samarali foydalanishni, yangi g'oyalar yaratishni va muammolarga noodatiy yechimlar topishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, kreativ fikrlashni shakllantirish ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Kreativ fikrlashni rivojlantirishda refleksiya va metakognitiv yondashuvlar muhim pedagogik vositalardan

biri hisoblanadi. Refleksiya o'quvchilarning o'z faoliyatini tahlil qilish, o'z xatolarini anglash va kelgusida ularni bartaraf etish imkonini beradi. Metakognitiv yondashuv esa o'quvchilarda o'z fikrlash jarayonini nazorat qilish, rejalashtirish va baholash ko'nikmalarini shakllantiradi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan faoliyatini qo'llab-quvvatlab, ularning kreativ salohiyatini yuzaga chiqarishda muhim rol o'ynaydi.

Mazkur ilmiy maqolaning maqsadi — kreativ fikrlashni shakllantirish jarayonida refleksiya va metakognitiv yondashuvlarning o'rni va ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida ushbu yondashuvlarning pedagogik jarayonda qo'llanish imkoniyatlari, ularning o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashiga ta'siri hamda ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli yoritib beriladi.

Shuningdek, maqolada refleksiya va metakognitiv strategiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va ijodiy yondashuv asosida faoliyat yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari ham ko'rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot natijalari ta'lim tizimida kreativ fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kreativ fikrlashni shakllantirish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning yangicha g'oyalar yaratish, muammolarga noodatiy yondashish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Ushbu jarayonda refleksiya va metakognitiv yondashuvlar muhim metodologik asos sifatida xizmat qiladi. Chunki ular o'quvchilarning nafaqat bilimlarni egallashini, balki o'z fikrlash jarayonini anglash va boshqarish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Refleksiya — bu o'quvchining o'z faoliyatini tahlil qilishi, o'z fikr va xatti-harakatlarini baholashi hamda ularni takomillashtirishga yo'naltirilgan jarayondir. Ta'lim jarayonida refleksiyani qo'llash o'quvchilarda o'z-o'zini nazorat qilish, xatolarni aniqlash va ularni

bartaraf etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Masalan, dars yakunida o'quvchilardan "Bugun men nimani o'rgandim?", "Qaysi vazifa men uchun qiyin bo'ldi?" yoki "Men bu muammoni yana qanday hal qilishim mumkin?" kabi savollarga javob berish talab qilinsa, bu ularning reflektiv fikrlashini rivojlantiradi. Natijada o'quvchi o'z bilimini chuqurroq anglaydi va kelgusi faoliyatini ongli ravishda rejalashtira boshlaydi.

Metakognitiv yondashuv esa o'quvchilarning o'z fikrlash jarayonini kuzatish, rejalashtirish va baholashga qaratilgan bo'lib, u "o'ylash haqida o'ylash" sifatida izohlanadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarda o'z o'qish strategiyalarini tanlash, muammolarni hal qilishda samarali usullarni qo'llash hamda natijalarni baholash qobiliyatini shakllantiradi. Metakognitiv strategiyalar uch asosiy bosqichni o'z ichiga oladi: rejalashtirish (maqsad qo'yish va strategiyani tanlash), monitoring (jarayonni kuzatish) va baholash (natijani tahlil qilish). Aynan ushbu bosqichlar orqali o'quvchi o'z o'quv faoliyatini mustaqil boshqarishga o'rganadi.

Refleksiya va metakognitiv yondashuvlarning o'zaro integratsiyasi kreativ fikrlashni rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Chunki refleksiya o'quvchiga o'z faoliyatini tahlil qilish imkonini bersa, metakognitiv yondashuv ushbu faoliyatni ongli ravishda boshqarishga yordam beradi. Masalan, muammoli vazifalarni hal qilish jarayonida o'quvchi avval muammoni qanday tushunganini rejalashtiradi, keyin uni yechish davomida o'z fikrlash jarayonini nazorat qiladi va yakunda natijani baholaydi. Bu esa kreativ yondashuvni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Ta'lim jarayonida ushbu yondashuvlarni samarali qo'llash uchun interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Sinkveyn" kabi metodlar o'quvchilarning erkin fikrlashini rag'batlantiradi, ularni muammoli vaziyatlarga jalb etadi va o'z fikrlarini asoslab berishga o'rgatadi. Ayniqsa, reflektiv topshiriqlar va metakognitiv savollar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning o'z-o'zini anglash darajasini oshiradi hamda ularning ijodiy faoliyatini faollashtiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish ham refleksiya va metakognitiv yondashuvlarni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Elektron kundaliklar, onlayn testlar, interaktiv platformalar orqali o‘quvchilar o‘z natijalarini tahlil qilish, o‘z ustida ishlash va individual rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ta’lim samaradorligini oshirish bilan birga, o‘quvchilarning kreativ tafakkurini ham rivojlantiradi.

Umuman olganda, refleksiya va metakognitiv yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar orqali o‘quvchilar nafaqat bilimlarni egallaydilar, balki ularni amaliyotda qo‘llash, yangi g‘oyalar yaratish va muammolarni samarali hal etish ko‘nikmalarini ham egallaydilar. Bu esa zamonaviy ta’limning asosiy maqsadlariga erishishda muhim omil hisoblanadi.

Metakognitiv yondashuv

Metakognitiv yondashuv — bu shaxsning o‘z fikrlash jarayonini anglash, nazorat qilish va boshqarishga qaratilgan pedagogik hamda psixologik yondashuvdir. U “o‘ylash haqida o‘ylash” tushunchasi bilan izohlanib, o‘quvchilarning qanday o‘rganayotganini tushunishi, o‘z bilim darajasini baholashi va o‘qish jarayonini ongli ravishda tashkil etishiga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv kreativ fikrlashni shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi, chunki u o‘quvchilarga mustaqil va chuqur fikrlash imkonini beradi.

Metakognitiv yondashuvning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

Metakognitiv bilimlar — o‘quvchining o‘z bilimlari va fikrlash jarayoni haqidagi tushunchalari. Bu o‘z ichiga shaxsning kuchli va zaif tomonlarini anglash, qaysi strategiyalar samarali ekanligini bilish kabi jihatlarni oladi.

Metakognitiv ko‘nikmalar — o‘quv faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash qobiliyatlari. Ushbu ko‘nikmalar quyidagi bosqichlarda namoyon bo‘ladi:

Rejalashtirish — vazifani bajarishdan oldin maqsad qo‘yish va strategiyani tanlash;

Monitoring (nazorat qilish) — vazifa bajarilayotgan jarayonda o‘z faoliyatini kuzatish;
Baholash — natijani tahlil qilish va xulosalar chiqarish.

Metakognitiv strategiyalar — o‘quvchining o‘rganish jarayonida qo‘llaydigan ongli usullari. Masalan, savol berish, muammoni qismlarga ajratish, muqobil yechimlarni izlash va natijalarni solishtirish.

Ta’lim jarayonida metakognitiv yondashuvni qo‘llash o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, ularni o‘z o‘quv faoliyati uchun mas’uliyatli bo‘lishga o‘rgatadi. Masalan, o‘qituvchi dars davomida o‘quvchilarga “Men bu vazifani qanday bajaryapman?”, “Qaysi usul men uchun samaraliroq?” yoki “Natijamni qanday yaxshilashim mumkin?” kabi savollarni berishni o‘rgatsa, bu ularning metakognitiv tafakkurini rivojlantiradi.

Metakognitiv yondashuvning kreativ fikrlash bilan bog‘liqligi shundaki, o‘quvchi o‘z fikrlash jarayonini anglagan sari yangi g‘oyalar yaratishga, turli yechimlarni taqqoslashga va eng maqbul variantni tanlashga qodir bo‘ladi. Bu esa ijodiy faoliyatni yanada samarali tashkil etishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, metakognitiv yondashuv o‘quvchilarning o‘z fikrlash jarayonini boshqarish, mustaqil o‘rganish va kreativ tafakkurini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Uni ta’lim jarayoniga samarali joriy etish o‘quvchilarning bilim olish sifatini oshirish va ularni zamonaviy talablar asosida tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kreativ fikrlashni shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda refleksiya va metakognitiv yondashuvlar o‘quvchilarning nafaqat bilim olish, balki o‘z fikrlash jarayonini anglash, nazorat qilish va takomillashtirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik vositalar sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, refleksiya o‘quvchilarda o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarini anglash va ularni bartaraf etish ko‘nikmalarini shakllantirsa,

metakognitiv yondashuv esa ularning o'quv jarayonini ongli ravishda rejalashtirish, boshqarish va baholash imkoniyatlarini kengaytiradi. Ushbu ikki yondashuvning uyg'unligi o'quvchilarning mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, reflektiv va metakognitiv strategiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning muammoli vaziyatlarda samarali yechim topish, yangi g'oyalar yaratish hamda o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatlarini oshiradi. Bu esa ta'lim samaradorligini yuksaltirish bilan birga, shaxsning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga zamin yaratadi.

Kelgusida ta'lim jarayoniga refleksiya va metakognitiv yondashuvlarni keng joriy etish, ularni innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish hamda amaliyotga yo'naltirilgan metodlar orqali takomillashtirish zarur. Shu asosda ta'lim oluvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish, ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos ravishda tayyorlash imkoniyati yanada kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process — Boston: D.C. Heath and Company, 1933.
2. Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive-Developmental Inquiry — American Psychologist, 1979.
3. Teaching for Creativity in Higher Education — Maidenhead: Open University Press, 2006.
4. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
5. Ta'limda innovatsion texnologiyalar — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Creative Thinking in Education — London: Routledge, 2001.